

O. Dariusz KASPRZAK OFMCap
 Uniwersytet Papieski Jana Pawła II
 Kraków

WIKTORYN Z POETOVIIUM – PIERWSZY CHRZEŚCIJAŃSKI EGZEGETA ŁACIŃSKI

O Wiktorynie, pierwszym historycznie odnotowanym biskupie Poetovium, który działał pod koniec III wieku, posiadamy skromne dane biograficzne dzięki kilku notom Hieronima ze Strydonu oraz pośrednio dzięki ocalałym do naszych czasów nielicznym dziełom samego Wiktoryna. Jak wynika z analizy tych dzieł, Wiktoryn lepiej znał język grecki, ale pisał już w języku łacińskim. Większą część swojej działalności literackiej poświęcił egzegezie biblijnej. W związku z tym jest on uznawany w patrystycznej historiografii za pierwszego egzegetę chrześcijańskiego piszącego w języku Marka T. Cyncerona, Wergiliusza i Owidiusza. Jego postać i działalność nie były do tej pory w ogóle omawiane w polskojęzycznej patrologii. Niniejszym artykułem chcę uzupełnić tę lukę. Po zarysowaniu najbardziej podstawowych danych historycznych, dotyczących samego Poetovium oraz osoby Wiktoryna, przejdę do omówienia jego egzegezy tekstów biblijnych.

POETOVIIUM I WIKTORYN – DANE HISTORYCZNE

Pod koniec III wieku Wiktoryn był pierwszym biskupem Poetovium. Miasto Poetovium (dziś Ptuj, Słowenia) nad rzeką Drawą było w okresie rzymskim ważnym punktem handlowym i wojskowym dzięki swej strategicznej pozycji, jaką zajmowało jako miasto położone na granicy rzymskich prowincji *Norricum i Panonia Superior*¹. Będąc portem rzeczonym nad rzeką Drawą, służyło nie tylko jako miejsce przeładunkowe, ale także

¹ Por. N. Negroni Catacchio, *Le vie dell'ambra. I passi alpini orientali e l'alto Adriatico*, „Antichità altoadriatiche” 9:1976, s. 21–57; J. Šašel, *Aquileia, Ravenna e Poetovio: contatti e rapporti*, „Antichità altoadriatiche” 12:1978, s. 140.

jako stacja tranzytowa łącząca rejony adriatyckie z północnoeuropejskimi obszarami cesarstwa. Od Poetovium rozpoczynała się również droga rzymska w kierunku Mursy, Sirmium i rejonów wschodnich. Romanizacja miasta zaczęła się od 16/15 roku przed Chrystusem, kiedy rejon ten został przyłączony do cesarstwa za panowania cesarza Tyberiusza. Za Trajana powstało w Poetovium lokalne centrum administracyjno-wojskowe. Cesarz ten nadał miastu prawa kolonii – stąd również nazwa miasta: *Colonia Ulpia Traiana Poetovio* – kierując tam licznych weteranów z rejonów północnej Italii. W wyniku zmian administracyjnych powziętych przez augusta Dioklecjana miasto Poetovium zostało odłączone od rejonu *Pannonia Superior* i włączone do śródziemnomorskiego *Norricum*² Poetovium, będące w okresie rzymskim największym miastem na granicy *Norricum* i Panonii, zyskało sławę za sprawą olbrzymiego kamiennego mostu na Drawie i akweduktu doprowadzającego wodę z pasma górskiego Pohorje. Na południe od dzisiejszego miasta Ptuj wyrastają wzgórza Haloze, gdzie uprawiano winorośl, co trwa na tamtym terenie do dziś³

Świadectwa pisane dotyczące chrystianizacji miasta Poetovium i jego okolic powstały już po śmierci Wiktoryna. Także sporadyczne odkrycia materialne pochodzące z badań archeologicznych dają historiografii jedynie częściowe dane, niepozwalające jeszcze na rzetelny opis faz procesu chrystianizacji tego rejonu. Chrześcijańska gmina niewątpliwie zaczęła się formować w pierwszej połowie III wieku, tak iż w drugiej połowie III wieku posiadała już własnego biskupa. Proces chrystianizacji Poetovium przebiegał podobnie jak w innych miastach tego rejonu: Akwilei, Sirmium nad Sawą (dziś Sremska Mitrovica w Serbii) czy w mieście Salona – rzymskiej stolicy Dalmacji (zniszczona podczas najazdu Słowian i Awarów w 612 roku)⁴ W pierwotnej liturgii Kościoła w Poetovium widać wpływ liturgii antiocheńskiej (data Paschy, praktyka postu w soboty, niektóre elementy symbolu wiary) oraz akwilejskiej (daty związane z chronologią Chrystusa, rozróżnienie postu w sensie ścisłym od tzw. *statio* czy *semiieunium*, artykuły symbolu wiary o rzymskim wydzwięku)⁵

² Por. R. Bratož, *Christianisierung des Nordadria und Westbalkanraumes im 4. Jahrhundert*, [w:] *Westillyricum und Nordostitalien in der Spätromischen Zeit*, red. R. Bratož, Ljubljana 1996, s. 302–302.

³ Por. T. Gawędzki, *Analiza rynku turystycznego Słowenii...*, s. 14–15, [w:] http://itir.awf.krakow.pl/strony_st/projekty/slowenia/tomasz_gawedzi.pdf (12.02.2011).

⁴ Por. J. Šašel, *Aquileia, Ravenna e Poetovio...*, s. 135–145; R. Bratož, *Il Cristianesimo in Slovenia nella tarda antichità. Un abbozzo storico*, „Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria” 29–30:1981–1982, s. 19–55; R. Bratož, *Christianisierung des Nordadria und Westbalkanraumes im 4. Jahrhundert...*, s. 299–362.

⁵ Por. M. Dulaey, *Victorin de Poetovio: Premier Exégète Latin*, t. 1, Collection des Études augustiniennes. Série Antiquité 139, Paris 1993, s. 221–233.

Około 380 roku wspólnota chrześcijańska w Poetovium była podzielona na frakcję ariańską, którą reprezentował bp Julian Walenty i nicejską, której przewodził bp Marek. Synod w Akwilei z 381 roku potępił prezbitera Attala z Poetovium, zwolennika ariańskiego bpa Juliana Walentego, gdyż nie stawiał się na obrady synodalne. W 383 roku biskup Aprian z Poetovium uczestniczył w antyariańskim synodzie w Sardyce. Od IV do V wieku Kościoł w Poetovium, podobnie jak Kościoły rejonu *Venetia, Histria, Raetia Secunda, Norricum, Panonia Superior* i *Savia*, wszedł pod kościelną jurysdykcję metropolii katolickiej w Akwilei⁶

Także wszelkie dokładniejsze dane na temat biografii Wiktoryna są tylko hipotetycznymi rekonstrukcjami historycznymi na bazie skąpych danych, jakie znajdujemy o nim u Hieronima ze Strydonu. W Hieronimowym *De viris illustribus (O mężach znakomitych)* biogram nr 74 jest poświęcony właśnie Wiktorynowi. Znajdują się tam następujące informacje:

Wiktoryn Petawski, biskup petawski, lepiej umiał po grecku niż po łacinie, toteż mimo wzniosłych myśli co do doboru słów znaczne są u niego braki. Takie są jego księgi: komentarze do księgi Rodzaju, Wyjścia, Kapłańskiej, do Izajasza, Ezechiela, Habakuka, do Ecclesiastesa, do Pieśni nad Pieśniami i do Apokalipsy Jana; *Przeciw wszystkim herezjom* i wiele innych. Na koniec uwieńczony został męczeństwem⁷

Cytowany powyżej rozdział 74 o Wiktorynie umieścił Hieronim pomiędzy biogramem Anatoliusza Aleksandryjczyka, biskupa Laodycei w Syrii⁸, zmarłego około 280 roku (rozd. 73), a biogramem Pamfilusza, biskupa Cezarei Palestyńskiej (rozd. 75), ściętego za wiarę w 309 roku podczas antychrześcijańskich prześladowań za czasów Maksymina Dazy⁹. Pozwala to na historyczne założenie, że działalność biskupia Wiktoryna miała miejsce prawdopodobnie w ostatnich dwóch dziesięcioleciach III wieku. Zestawiając powyższe dane przyjęło się w historiografii patrystycznej zwyczajowo określać, że śmierć męczeńska Wiktoryna z Poeto-

⁶ Por. G. C. Menis, *Le giurisdizioni metropolitiche di Aquileia e di Milano nell'antichità*, „Antichità altoadriatiche” 4:1973, s. 271–294; R. Bratož, *Il Cristianesimo in Slovenia nella tarda antichità...*, s. 32.

⁷ Hieronim ze Strydonu, *De viris illustribus* 74: „Victorinus Petavionensis episcopus, non aequae Latine ut Graece noverat. Unde opera ejus grandia sensibus viliora videntur compositione verborum. Sunt autem haec: Commentarii in Genesim, in Exodum, in Leviticum, in Isaiam, in Ezechiel, in Habacuc, in Ecclesiasten, in Cantica canticorum, in Apocalypsim Joannis, adversum omnes haereses, et multa alia. Ad extremum martyrio coronatus est”: PL 23, 719.721; przekład polski: *O znakomitych mężach*, tłum. W. Szoldrski, red. J. M. Szymusiak, J. S. Bojarski, PSP 6, Warszawa 1970, s. 95–96.

⁸ Por. Hieronim ze Strydonu, *O znakomitych mężach*, 73: PL 23, 719; PSP 6, s. 95.

⁹ Por. tamże, 75: PL 23, 722; PSP 6, s. 96.

vium nastąpiła za czasów prześladowań zleconych przez cesarza Dioklecjana w 304 roku¹⁰

Hieronim w *De viris illustribus* 74 podaje, że Wiktoryn „ad extremum martyrio coronatus est” („na koniec uwieńczony został męczeństwem”). Ową wzmiankę o Wiktorynie jako męczenniku za wiarę prezbiter ze Strydonu powtarzał także w wielu innych swych dziełach¹¹, lecz wydaje się, że Hieronim nie miał dokładnych informacji ani o samym męczeństwie Wiktoryna, ani o rodzaju i przybliżonej dacie prześladowania antychrześcijańskiego, podczas którego miało dokonać się wspomniane męczeństwo¹².

Martine Dulaey, która badała źródła hagiograficzne dotyczące Wiktoryna pod kątem prześladowań antychrześcijańskich sugeruje, że należałoby przesunąć datę męczeństwa Wiktoryna na lata 283–284, kiedy to na terenie Illirium i Panonii miało być może miejsce prześladowanie skierowane przeciwko tamtejszym chrześcijanom, zarządzone przez cesarza Numeriana (lata panowania: 283–284)¹³. Z taką hipotezą nie zgadza się Rajko Bratož, który stwierdza, że nie można przypisać cesarzowi Numerianowi edyktów wszczynających gwałtowne prześladowania antychrześcijańskie na terenie *Illiricum et Panonia*, gdyż nie mamy realnych danych źródłowych potwierdzających takie praktyki. Przypisywanie dyskryminacji chrześcijan cesarzowi Numerianowi wiązałoby się raczej z pomyleniem jego osoby z postaciami cesarzy Waleriana albo Dioklecjana oraz ze swoistą propagandą polityczną uprawianą w niektórych źródłach hagiograficznych. Dlatego Rajko Bratož stwierdza, że na podstawie posiadanych źródeł faktograficznych nie jest dziś możliwe precyzyjne określenie dnia, roku czy miejsca męczeństwa Wiktoryna z Poetovium¹⁴.

Wczesnośredniowieczny autor Florus z Lyonu wspominał, że dniem urodzin Wiktoryna był 2 listopada, jednak opinia ta nie była odnotowana nigdzie wcześniej w jakichkolwiek źródłach starożytnych. Przypuszcza

¹⁰ Por. M. Veronese, *Introduzione*, [w:] *Corpus Scriptorum Ecclesiae Aquileinsis* (dalej: CSEA) II, *Passioni e atti dei martiri*. Vittorino di Petovio, *Opere*, Roma 2002, s. 242.

¹¹ Por. Hieronim ze Strydonu, *De viris illustribus*, 74: „Ad extremum martyrio coronatus est”: PL 23, 721; tenże, *Epistula* 58, 10: „Victorinus martyrio coronatus”: CSEL 54, s. 539; tenże, *Epistula* 70, 5: „Victorino martyrii”: CSEL 54, s. 707; tenże, *Commentariorum in Isaiam Prophetam*, Prologus: „sanctae memoriae martyrem Victorinum”: CChSL 73, s. 3; tenże, *Translatio homiliarum XXXIX Origenis in evangelium Lucae*, Praefatio: „beati martyris Victorini”: Sch 87, s. 96.

¹² Por. M. Veronese, *Introduzione*, CSEA II, s. 243.

¹³ Por. M. Dulaey, *Victorin de Poetovio: Sur l'Apocalypse et autre écrits*, Sch 423, Paris 1997, s. 16.

¹⁴ Por. R. Bratož, *Il cristianesimo aquileiese prima di Costantino: fra Aquileia e Poetovio*, traduzione italiana di M. Rener; revisione di S. Tavano, L. Pani, Udine 1999, s. 276–278; por. tenże, *Die Geschichte des frühen Christentums im Gebiet zwischen Sirmium und Aquileia im Licht der neueren Forschungen*, „Klio” 72:1990, s. 513–514.

się, że taka datacja mogła zostać zasugerowana Florusowi z Lyonu przez fakt, iż *Martyrologium geronimianum* wspominało właśnie pod datą 2 listopada imię Wiktora, męczennika afrykańskiego¹⁵ Natomiast Martine Dulaey przypuszcza, że data podawana przez Florusa odnosiła się być może do spowodowanego najazdami barbarzyńskimi przeniesienia relikwii Wiktoryna z Poetovium do Lorch, co wydarzyło się w drugiej połowie V wieku¹⁶ Kult liturgiczny Wiktoryna z Poetovium trwa w Kościele do dzisiaj, choć jest ograniczony do terenów jego dawnej diecezji, obecnie rzymskokatolickiej archidiecezji Maribor w Słowenii¹⁷

EGZEGEZA WIKTORZYNA Z POETOVIIUM

Wiktoryn z Poetovium był najprawdopodobniej pierwszym chrześcijańskim egzegetą piszącym w języku łacińskim, który tym samym zainaugurował tworzenie chrześcijańskich komentarzy teologicznych do poszczególnych ksiąg Pisma Świętego w Kościele zachodnim¹⁸ Zdaniem Hieronima ze Strydonu sposób wyjaśniania Biblii stosowany przez Wiktoryna był zależny od wcześniejszej egzegezy judeochrześcijańskiej – a szczególnie od Papiasza z Hierapolis i Ireneusza z Lyonu¹⁹ – oraz od egzegezy greckiej w jej tradycji aleksandryjskiej, przede wszystkim od Orygenesusa²⁰ Jak zaznacza Maria Veronese, właśnie od Wiktoryna rozpoczyna się na Zachodzie recepcja dzieł mistrza aleksandryjskiego, a sam Hieronim wiele razy odwoływał się właśnie do dzieł biskupa panońskiego jako tego, który otworzył drogę do upowszechniania myśli orygenesowskiej²¹

Dzieła Wiktoryna nie zachowały się do dziś w całości. Hieronim w swoim dziele *O znakomitych mężach* 74 wyliczał, że były mu znane:

¹⁵ Por. *Acta Sanctorum*, Novembris, I, Bruxelles 1902, s. 432–443; por. *Vie des Saints*, Novembre, Paris 1954, s. 83; M. Veronese, *Introduzione...*, CSEA II, s. 243.

¹⁶ Por. M. Dulaey, *Victorin de Poetovio: Sur l'Apocalypse et autre écrits...*, s. 16.

¹⁷ Por. A. G. Matanič, *Vittorino, vescovo di Poetavium*, [w:] *Bibliotheca Sanctorum*, red. F. Caraffa, t. 12, Roma 1998³, k. 1306.

¹⁸ Por. M. Veronese, *Introduzione...*, CSEA II, s. 250.

¹⁹ Por. Hieronim ze Strydonu, *O znakomitych mężach*, 18, 4: PL 23, 670B; przekład polski: *O znakomitych mężach*: „Papiasz, uczeń Jana [...]. Jest tu mowa o tysiącletnim głoszonym przez Żydów Deutorosin, którego się trzymali Ireneusz i Apolinary, i inni, którzy mówią, iż po zmartwychwstaniu w ciele ze świętymi z Panem będą królować. Również Tertulian w księdze *O nadziei wiernych* i Wiktoryn Petawski, i Laktancjusz są tegoż zdania”: PSP 6, s. 47–48.

²⁰ Por. Hieronim ze Strydonu, *In Ecclesiam*, 4, 13–16: CCL 72, 290; *Epistula* 84, 7: CSEL 55, 130.

²¹ Por. M. Veronese, *Introduzione...*, CSEA II, s. 251; por. Hieronim ze Strydonu, *In Ecclesiam*, 4, 13–16; *Epistula* 61, 2; *Epistula* 84, 7; *Adversus Rufinum*, 1, 2; 3, 14.

„komentarze do księgi Rodzaju, Wyjścia, Kapłańskiej, do Izajasza, Ezechiela, Habakuka, do Ecclesiastes, do Pieśni nad Pieśniami i do Apokalipsy Jana; *Przeciw wszystkim herezjom* i wiele innych”²². Z pism Hieronima wiemy, że Wiktoryn napisał też *Komentarz do Ewangelii Mateusza*, którego sam Hieronim nie wymienił jednak w spisie podanym w *De viris illustribus* 74²³. Być może do wspomnianego *Komentarza do Mateusza* przynależą fragmenty, które G. Mercati opublikował z manuskryptu ambrojańskiego I 101 sup. pod tytułem *Anonimi chiliastae in Matthaem fragmenta*. Zdaniem Carmelo Curti przypisanie autorstwa tych fragmentów Wiktorynowi wydaje się słuszne zarówno ze względu na podobieństwo językowo-stylistyczne, jak i sposób prezentowania idei milenarystycznych, bardzo podobny do przedstawianego przez Wiktoryna w *In Apocalipsin*²⁴.

Do naszych czasów nie przetrwały niestety nawet te dzieła, które w swoim czasie wyliczał Hieronim. Zachowały się jedynie: *In Apocalipsin* (*Komentarz do Apokalipsy*), traktat *De fabrica mundi* (*O budowie świata*), częściowo *Fragmentum chronologicum* (*Fragment chronologiczny*) oraz komentarz *De X Virginibus* (*O dziesięciu dziewicach*)²⁵. Jak sugeruje Maria Veronese²⁶, powodem tego, że nie wszystkie dzieła Wiktoryna się zachowały, mogła być, obok wypominanej przez Hieronima słabej znajomości języka łacińskiego²⁷, także cenzura kościelna będąca konsekwencją dekretu gelazjańskiego²⁸, który potępiał zarówno idee mi-

²² Hieronim ze Strydonu, *De viris illustribus*, 74: „Commentarii in Genesim, in Exodum, in Leviticum, in Isaiam, in Ezechiel, in Habacuc, in Ecclesiasten, in Cantica canticorum, in Apocalypsim Joannis, adversum omnes haereses, et multa alia”: PL 23, 721; przekład polski: PSP 6, s. 96.

²³ Por. Hieronim ze Strydonu, *Translatio homiliarum XXXIX Origenis in evangelium Lucae*, Praefatio: SCh 87, s. 96; tenże, *In Mattheaum*, Praefatio: CChSL 77, s. 5.

²⁴ Por. C. Curti, *Il regno millenario in Vittorino di Petovio*, „Augustinianum” 18:1978, s. 419–433.

²⁵ Edycje krytyczne: Victorinus Episcopus Petavionensis, *Opera*, recensuit, commentario critico instruxit, prolegomena et indices adiecit J. Haussleiter, CSEL 49, Vindobonae 1916; edycja CSEL 49 została przedrukowana w PLS 1, k. 103–172; *Victorin de Poetovio: Sur l'Apocalypse et autres écrits*, ed. M. Dulaey, SCh 423, Paris 1997; Vittorino di Petovio, *Opera*, ed. M. Veronese, CSEA II, Roma 2002, s. 233–382.

²⁶ Por. M. Veronese, *Introduzione...*, CSEA II, s. 244.

²⁷ Por. Hieronim ze Strydonu, *De viris illustribus*, 74: „non aequae Latine ut Graecae noverat. Unde opera ejus grandia sensibus viliora videntur compositione verborum”: MPL 23, k. 719; przekład polski: „lepiej umiał po grecku niż po łacinie, toteż mimo wzniosłych myśli co do doboru słów znaczne są u niego braki”: PSP 6, s. 95.

²⁸ Por. Das „*Decretum Gelasianum de libris recipiendis et non recipiendis*”, Texte und Untersuchungen zur Geschichte der Altchristlichen Literatur 38. 4, ed. E. von Dobschütz, Leipzig 1912, s. 56; edycja internetowa wydania E. von Dobschütza: <http://www.tertulian.org/decretum.htm> (12.02.2011).

lenarystyczne, m.in. właśnie Wiktoryna²⁹, jak i oddziaływanie teologii Orygenes³⁰

Hieronim postanowił oczyścić traktat Wiktoryna *In Apocalipsin* z tekstów o tematyce milenarystycznej³¹. W tej „poprawionej” postaci (tekst znany jako *recensio Hieronimi*) traktat ten był znany w średniowieczu³². Dzięki odnalezieniu pochodzącego z XVI wieku manuskryptu watykańskiego zwanego Ottobonianus Latinus 3288A J. Haussleiter mógł wydać swoją edycję z oryginalnym tekstem Wiktoryna (*editio Victorini*)³³

Na podstawie *In Apocalipsin* możemy wnioskować, że Wiktoryn nie uprawiał ciągłego komentarza biblijnego, w którym interpretowałby systematycznie wybraną księgę. W przypadku Apokalipsy komentował on w uważny sposób tylko wybrane fragmenty tekstu biblijnego, a pozostawiał bez omówienia inne. W ten sposób jego egzegeza reprezentowała serię krótkich glos do wybranych tekstów biblijnych danej księgi³⁴

Wiktoryn wyjaśnia kwestie biblijne w duchu alegorezy. Jest to zauważalne szczególnie w objaśnianiu biblijnej numerologii. W traktacie *De fabrica mundi* każdy z poszczególnych sześciu dni stworzenia porównuje on do różnych biblijnych tłumaczeń kolejnych liczb. Siedem dni stworzenia stanowi dla Wiktoryna archetyp wszystkich tygodni:

Ponieważ wszystkie rzeczywistości niebieskie i ziemskie są zdominowane przez liczbę siedem, liczbę dni, aby zacząć, skoncentruję uwagę na tym tygodniu, królowej wszystkich tygodni, i o ile będę w stanie, postaram się wyjaśnić „dzień mocy” w jego realizacji³⁵

²⁹ Por. *Decretum Gelasianum de libris recipiendis et non recipiendis* V: „Cetera quae ab hereticis sive scismaticis conscripta vel praedicata sunt, nullatenus recipit catholica et apostolica Romana ecclesia; e quibus pauca, quae ad memoriam venerunt et a catholicis vitanda sunt, credidimus esse subdenda: ITEM NOTITIA LIBRORUM APOCRYPHORUM [...] opuscula Victorini Petabionensis”: edycja internetowa: <http://www.tertullian.org/decretum.htm> (12.02.2011).

³⁰ Por. *Decretum Gelasianum de libris recipiendis et non recipiendis* IV, 4: „item Origenis nonnulla opuscula, quae vir beatissimus Hieronimus non repudiat, legenda suscipimus, reliqua autem cum auctore suo dicimus renuenda”: edycja internetowa: <http://www.tertullian.org/decretum.htm> (12.02.2011).

³¹ Por. Hieronim ze Strydonu, *Prologus Hieronymi*: CSEA II, s. 318–322.

³² Por. M. Dulaey, *Jérôme „éditeur” du Commentaire sur l’Apocalypse de Victorin de Poetovio*, „Revue des Études Augustiniennes” 37:1991, s. 199–236.

³³ Por. J. Haussleiter, *Prolegomena*, CSEL 49, s. XXXVI–XLV; M. Veronese, *Introduzione...*, CSEA II, s. 244–245.

³⁴ Por. M. Simonetti, *Il millenarismo cristiano dal I al V secolo*, „Annali di Storia dell’Esegesi” 15/1:1998, s. 18; M. Veronese, *Introduzione...*, CSEA II, s. 251.

³⁵ Wiktoryn z Poetovium, *De fabrica mundi*, 1: „Idcirco igitur quoniam septenario numero dierum et caelestia et terrestria omnia reguntur, principii loco de hac septimana, omnium septimanarum regina, meditabor, et prout potuero virtutis diem in eius consummationem conabor exprimere”: CSEA II, s. 328 (teksty dzieł Wiktoryna podaję we własnym przekładzie, D.K.).

Dzień siódmy stanowił wprowadzenie do kontemplacji Chrystusa, który przeżył na ziemi czas doskonały: siedem okresów po siedem lat każdy. Siedem owych okresów to: *nativitatis* („narodzenie”), *infantiae* („niemowlęctwo”), *pueritiae* („dzieciństwo”), *adulescentiae* („dorastanie”), *iuventutis* („młodość”), *perfectae aetatis* („wiek dojrzały”), *occasus* („zierzch”) ³⁶ Powyższa, wyraźnie naciągana symbolika (choćby 7-letnie narodzenie) pozwalała określić wiek Jezusa na 49 ziemskich lat. Liczba 49 umożliwiała zaś zaliczenie Jezusa do stanu starszych (*seniores*). Stosownie bowiem do rzymskiego sposobu obliczania wieku obywatel, który przekroczył 46. rok życia, był nazywany *senior*, a Jezus według zastosowanej powyżej „symbolicznej” rachuby siedmiu okresów życia liczyłby 49 lat ³⁷

Symbolikę biblijnej liczby siedem jako liczby doskonałej Wiktoryn odnosił także do wydarzeń zbawczych, dokonywanych w historii przez Boga, to jest do:

* dnia, w którym Bóg odpoczął po wszystkich swoich pracach stwórczych, dnia błogosławionego i uświęconego przez Boga (por. Rdz 2, 2–3) ³⁸;

* upływu dnia prawnoliturgicznego szabatu, gdyż do siedmiu dni należało żydowskich chłopców wprowadzić w przymierze z Bogiem i poddać ich obrzezaniu (por. Rdz 17, 10; J 7, 22) ³⁹;

* dnia, w którym Mojżesz, przewidując twardość serc zgromadzonych wokół niego Żydów, obmył swoje ręce i niejako ukrzyżował samego siebie, kiedy modlił się z podniesionymi rękami za lud, za jego zwycięstwo, ale i o to, aby byli pouczeni o surowości Prawa i uniknęli kary (por. Wj 17, 8–13) ⁴⁰; w Mojżeszu-orancie tradycja wczesnochrześcijańska dostrzegła prefigurację samego Chrystusa – doskonałego Oranta na krzyżu ⁴¹;

* eschatologicznego dnia ósmego, dnia poza czasem tygodnia, który będzie dniem nadchodzącego Sądu Ostatecznego, czyli dniem, który był

³⁶ Por. Wiktoryn z Poetovium, *De fabrica mundi*, 9: „Humanitatem quoque suam septenario numero consummat: nativitatis, infantiae, pueritiae, adulescentiae, iuventutis, perfectae aetatis, occasus”: CSEA II, s. 336.

³⁷ Por. M. Veronese, CSEA II, przypis 34, s. 337.

³⁸ Por. Wiktoryn z Poetovium, *De fabrica mundi*, 5: „Die septimo requievit ab omnibus operibus suis et benedixit eum et sanctificavit”: CSEA II, s. 330.

³⁹ Por. Wiktoryn z Poetovium, *De fabrica mundi*, 5: „Prius autem, cum ipse Moysi praeciperet ne circumcisio diem octavam praeteriret”: CSEA II, s. 332.

⁴⁰ Por. Wiktoryn z Poetovium, *De fabrica mundi*, 5: „Moyses, prospiciens duritiam populi istius, idcirco die sabbati levavit manus et se ipsum crucifixit in proelio quod ab allophylis sabbato «factum est», ut caperentur et severitate legis ad devitandam disciplinam formarentur”: CSEA II, s. 332.

⁴¹ Por. V. Saxer, „Il étendit les mains à l'heure de sa Passion”: le thème de l'orante dans la littérature chrétienne des IIe et IIIe siècles, „Augustinianum” 20:1980, s. 335–365.

poprzedzany przez cały tydzień czasu stworzonego, dlatego Dawid przed upływem szabat, czyli przed ósmym dniem, prosił Boga, aby nie karał On swego ludu (por. Ps 6, 1–2)⁴²;

* milenijnego szabat siódmego tysiąclecia stworzenia, kiedy Chrystus według opinii chiliastów będzie królował przez tysiąc lat z wybranymi sprawiedliwymi (por. Za 4, 10; Ap 20, 6)⁴³;

* siedmiu niebios, które odpowiadają siedmiu dniom stworzenia (por. Ps 32, 6, i do siedmiu duchów-darów Ducha Świętego (por. Iz 11, 2–3)⁴⁴;

* siedmiu rogów anielskich (por. Ap 5, 6); siedmiorga oczu Boga (por. Za 4, 10); siedmiorga oczu na kamieniu, czyli opieki Boga (siedmiorgo oczu) nad świątynią (kamień), w której posługę będzie sprawowało oczyszczone kapłaństwo (por. Za 3, 9); siedmiu lamp, które palą się przed tronem Boga (por. Ap 4, 5); siedmiu złotych kandelabrow (por. Ap 1, 13.20); siedmiu baranków (por. Rdz 21, 28–29); siedmiu kobiet z Księgi Izajasza (por. Iz 4, 1); siedmiu kościołów u Pawła, siedmiu diakonów (por. Dz 6, 3); siedmiu aniołów (por. Ap 8, 1; 15, 1); siedmiu trąb (por. Ap 8, 6); siedmiu pieczęci na księdze (por. Ap 5, 1); siedmiu tygodni Pięćdziesiątnicy (por. Kpł 23, 15–16); siedmiu tygodni i sześćdziesięciu trzech tygodni w Księdze Daniela (Dn 9, 24–27); siedmiu czystych zwierząt w arce Noego (por. Rdz 7, 2); siedmiu pomszczeń Kaina (por. Rdz 4, 15; 4, 24); siedmiu lat odkładania długu (por. Pwt 15, 1); siedmiu kolumn mądrości w domu Salomona (por. Prz 9, 1)⁴⁵ Jak zauważa Maria Veronese, wyliczankę Wiktoryna z biblijnym użyciem liczby siedem można podzielić na cztery grupy po pięć figur każda: pierwsza zawiera figury reprezentujące Ducha Świętego, druga – Kościół, trzecia posiada wydźwięk wydarzeń apokaliptycznych, wreszcie czwarta dotyczy figur oddających zbawienie Kościoła⁴⁶

Taki rodzaj tłumaczenia biblijnej numerologii prowadził Wiktoryna do egzegezy typologicznej, która wykluczała wieloznaczność alegorezy, gdyż pozwalała na wydobycie właściwej cechy samego Pisma, to jest stałej jedności znaczenia tekstu biblijnego. Podobne zainteresowanie typolo-

⁴² Por. Wiktoryn z Poetovium, *De fabrica mundi*, 6: „Et ideo David in psalmo VI pro die octavo Dominum rogat, ne in ira neque in furore suo arguat eum aut iudicet. Hic est enim revera futuri illius iudicii dies octavus, qui extra ordinem septimanae dispositionis excessurus est”: CSEA II, s. 332.

⁴³ Por. Wiktoryn z Poetovium, *De fabrica mundi*, 6: „Esaias quoque et ceteri collegae eius sabbatum resolverunt, ut verum illud et iustum sabbatum septimo milliario annorum observaretur. [...] Quapropter, ut memoravi, verum illud sabbatum est septimum miliarum, in quo Christus cum electis suis regnaturus est”: CSEA II, s. 332.

⁴⁴ Por. Wiktoryn z Poetovium, *De fabrica mundi*, 7: „Septem quoque caeli illis diebus conveniunt. [...] Hi septem spiritus”: CSEA II, s. 334.

⁴⁵ Por. Wiktoryn z Poetovium, *De fabrica mundi*, 7: CSEA II, s. 334.

⁴⁶ Por. M. Veronese, CSEA II, przypis 29, s. 334.

gią biblijną Wiktoryn przejawiał w swoim alegorycznym komentarzu *In Apocalipsin*⁴⁷ Kiedy wyjaśniał np. wyrażenie „*aquae multae*” – „wiele wód” z Ap 1, 15, tłumaczył, że: „«wiele wód» symbolizuje ludy, ale także dar chrztu, którego udzielił z rozkazem, aby był udzielany przez apostołów dla zbawienia ludzi”⁴⁸ Czy też wyrażenie „stopy Jego podobne do drogocennego metalu, jak gdyby w piecu rozżarzonem” (Ap 1, 15) odnosił do apostołów⁴⁹

Otwarcie siódmej pieczęci z Ap 8, 1 w interpretacji Wiktoryna z Poetovium „jest początkiem wiecznego pokoju, rozumianego jednak w ograniczonym sensie, ponieważ raz przerwana cisza przywraca ponownie porządek rzeczy. Gdyby bowiem chodziło o spokój wieczny – bez przerwy, to narracja zakończyłaby się tutaj”⁵⁰ Chodzi zatem o początek stanu zbawienia, który rozpoczyna się już na ziemi. Dlatego Wiktoryn odnosi do tego Ap 8, 1, teksty z Ml 3, 23–24, które razem wskazywałyby na moment nawrócenia się w kierunku Chrystusa przez pokutę oraz wezwania do nawrócenia skierowanego tak do Żydów, jak i do pogan⁵¹. Dlatego wyrażenie „otwarcie pieczęci” Wiktoryn wyjaśniał jako interpretację Starego Testamentu w świetle Nowego⁵². W tym kontekście wspominał także o Antychryście (por. Ap 6, 5–6) i związanym z nim czasie głodu, wojen i zaraz, który dotknie ludzi nieoznaczonych znakiem Chrystusa⁵³ Kobieta ubraną w słońce z Ap 12, 1–2 był Kościół⁵⁴, a czerwonym smokiem (Ap 12, 3–4) – diabeł⁵⁵

⁴⁷ Por. Ch. Kannengiesser, *Handbook of Patristic Exegesis. The Bible in Ancient Christianity*, t. 1, Leiden–Boston 2004, s. 638.

⁴⁸ Wiktoryn z Poetovium, *In Apocalipsin*, I, 5: „*Aquae multae populi intelleguntur, sed et donum baptismi, quod demisit praecepto per apostolos diffundi ad salute hominum*”: CSEA II, s. 264.

⁴⁹ Por. Wiktoryn z Poetovium, *In Apocalipsin*, I, 5: „*Apostolos dicit, quia per passionem conflati praedicaverunt verbum eius; per quos enim ambulat praedicatio, merito pedes nominantur. Unde propheta anticipavit dicendo: Adoremus ubi steterunt pedes eius, quoniam ubi illi primi steterunt et ecclesiam confirmaverunt, id est Iudeam, ibi omnes sancti conventuri sunt et deum suum adoraturi*”: CSEA II, s. 264; por. Ps 132(131), 7.

⁵⁰ Wiktoryn z Poetovium, *In Apocalipsin*, VI, 7: „*Septimo aperto sigillo silentium fit in caelo semihora, initium est quietis aeternae; sed partem intellexit, quia interrupt silentio eadem per ordinem repetit. Nam si esset iuge silentium, hic finis narrandi fieret*”: CSEA II, s. 288.

⁵¹ Por. Wiktoryn z Poetovium, *In Apocalipsin*, VII: CSEA II, s. 288.

⁵² Por. Wiktoryn z Poetovium, *In Apocalipsin*, VI,1: CSEA II, s. 284.

⁵³ Por. Wiktoryn z Poetovium, *In Apocalipsin*, VI, 2: CSEA II, s. 284.

⁵⁴ Por. Wiktoryn z Poetovium, *In Apocalipsin*, XII, 1: „*ecclesia est antiqua patrum et prophetarum et sanctorum apostolorum*”: CSEA II, s. 298.

⁵⁵ Por. Wiktoryn z Poetovium, *In Apocalipsin*, XII, 2: „*diabolus est, angelus refuga scilicet, qui omnium hominum interitum per mortem aequalem posse esse opinabatur*”: CSEA II, s. 300.

Mówiąc o interpretacji Pisma, Wiktoryn podał prawo hermeneutyki biblijnej, które stosował zapewne także przy objaśnianiu pozostałych ksiąg natchnionych:

Należy koniecznie śledzić z uwagą i maksymalnym zaangażowaniem prorockie przesłanie i pojąć, że Duch Święty działa bez porządku i zmienia porządek chronologiczny; uwypukla wydarzenia aż do końca czasów, po czym od nowa wraca do czasów przeszłych. To, co uczyni jeden raz, ukazuje jakby prawie wydarzyło się wiele razy, aby nie myślano, że to, co powtarza się wiele razy, nie sprawdzi się wiele razy, że wpadnie się w wielką ciemność, zatem interpretacja, o ile zostanie wyrażona tutaj w sposób konsekwentny, będzie polegała na pojmowaniu nie porządku chronologicznego, ale porządku logicznego narracji⁵⁶

Zwięzłość komentarza oraz eliptyczny styl Wiktoryna były charakterystycznymi elementami jego egzegezy biblijnej, elementami, które sprawiały jednocześnie, że lektura jego tekstów wymagała od czytelnika więcej trudu⁵⁷

W opinii Martine Dulaey Apokalipsa według św. Jana była odczytywana przez Wiktoryna jako teologiczna i literacka rekapitulacja całego Pisma. Księga ta posiada bowiem strukturę repetytywną, co umożliwiło Wiktorynowi postawienie tezy, iż Janowa Apokalipsa nie prezentuje ciągłego i uporządkowanego wyjaśniania faktów, jakie mają następować w nadchodzących czasach, ale w jej tekście zostały opisane w wielości wyobrażeń same wydarzenia. Stąd rozmaite figury, jak np. trąby i kielichy (Ap 8, 6–9.21; 16, 1–21), jedynie powtarzają literacko ten sam fakt, jaki dokona się tylko jeden raz. Dlatego zadaniem samego egzegety jest rozpoznać wielość owych figur retorycznych, aby określić jedność wydarzenia, jakie literacko opisują rozmaite figury apokaliptyczne⁵⁸. Janowa Apokalipsa stanowiła zatem dla Wiktoryna kluczowy tekst do interpretacji całego Pisma. Jak utrzymywał biskup-egzegeta z Poetovium, apostoł Jan zawarł w tekście swej Apokalipsy wszystko, co wcześniejsze proroctwa przepowiadały jeszcze w okresie Prawa, a przez samo Prawo

⁵⁶ Wiktoryn z Poetovium, *In Apocalipsin*, XII, 5: „Diligenter ergo et cum summa sollicitudine sequi oportet prophetiam praedicationem et intellegere, quoniam Spiritus Sanctus sparse praedicat et praeposterat et percurrit usque ad novissimum tempus, rursus tempora superiora repetit et quoniam quod facturus est semel, aliquoties quasi factum esse ostendit – quod nisi intellegas aliquoties dictum, non aliquoties futurum, in grandem caliginem incidis –, ergo interpretatio sequentium dictorum in eo constabit, ut non ordo lectionis sed rationis intellegatur”: CSEA II, 298.

⁵⁷ Por. M. Veronese, *Introduzione...*, CSEA II, s. 251.

⁵⁸ Por. Wiktoryn z Poetovium, *In Apocalipsin*, IX, 2: „Tuba autem verbum est potestatis; et licet repetat per *fiatas*, non quasi bis factum esse dicat, sed quoniam semel quod futurum est, a Deo decretum est eis ut fiat, ideo bis dicitur”: CSEA II, s. 290.

Janowa Apokalipsa łączy wszystkich proroków, obejmując tym samym sens Pisma⁵⁹

Wiktoryn używał tekstu Starego Testamentu w wersji tłumaczonej na język grecki, bliższej oryginałowi hebrajskiemu niż tekst Septuaginty, bardziej zbliżonej do przekładu Teodocjona. Natomiast tekst Nowego Testamentu zaczerpnął z jakiegoś lokalnego przekładu łacińskiego, charakteryzującego się swoistą tendencją do harmonizacji Ewangelii, jednak bez jakichkolwiek odniesień do tekstu *Vetus Latina*. Wiktoryn komentując zarówno Stary, jak i Nowy Testament, okazjonalnie poprawiał posiadane przekłady łacińskie poprzez odwołanie się do tekstu greckiego⁶⁰

Alegorycznie tłumaczył, że księgą z siedmioma pieczęciami (Ap 5, 1) jest Stary Testament powierzony przez Ojca Synowi⁶¹, tekst z Ap 4, 1 o drzwiach otwartych w niebie odnosił do przepowiadania zawartego w Nowym Testamencie⁶². Tekst o pierwszym głosie – trąby mówiącej, która oznajmiała: „Wstąp tutaj, a to ci ukazę, co potem musi się stać” (Ap 4, 1), utożsamiał z osobą Jezusa Chrystusa⁶³. Biskup Poetovium przenośnie tłumaczył, że liczba 24, czyli liczba starszych z Ap 4, 7–1, oznaczała liczbę ksiąg Starego Testamentu⁶⁴. Do 24 ksiąg Starego Testamentu stosował porównanie 24 skrzydeł, jakie w sumie posiadały cztery zwierzęta żyjące z Ap 4, 8 („Cztery Zwierzęta – a każde z nich ma po sześć skrzydeł – dokoła i wewnątrz są pełne oczu”), które z kolei utożsamiał z czterema Ewangeliemi⁶⁵. Wiktoryn nie zastosował podobnego porów-

⁵⁹ Por. M. Dulaey, *Victorin de Poetovio: Premier Exégète Latin...*, s. 103–105; G. Pani, *Vittorino di Petovio. Il metodo esegetico nel più antico commento latino all'Apocalisse*, [w:] *Atti del 9. Simposio di Efeso su S. Giovanni Apostolo*, red. L. Padovese, Roma 2003, s. 161–180; M. Adinolfi, *Apocalisse 1 nel commentario di Vittorino di Petovio*, [w:] *Atti del 9. Simposio di Efeso su S. Giovanni Apostolo...*, s. 181–185; G. Pani, *Le sette chiese nel commento all'Apocalisse Vittorino di Petovio*, [w:] *Atti del 10. Simposio di Efeso su S. Giovanni Apostolo*, red. L. Padovese, Roma 2005, s. 149–171.

⁶⁰ Por. Ch. Kannengiesser, *Handbook of Patristic Exegesis...*, s. 639.

⁶¹ Por. Wiktoryn z Poetovium, *In Apocalipsin*, V, 1: „Esse autem in manu sedentis super tribunal librum scriptum deintus, sigillis septem: vetus testamentum significatur, quod est datum in manu Domini nostri qui accepit a Patre iudicium”: CSEA II, s. 280.

⁶² Por. Wiktoryn z Poetovium, *In Apocalipsin*, IV, 1: „*Ostium apertum*, inquit, *in caelo*: novi testament praedicationem videt Iohannes et dicitur ei: *Ascende huc*”: CSEA II, s. 272.

⁶³ Por. Wiktoryn z Poetovium, *In Apocalipsin*, IV, 1: „*Illa enim vox*, inquit, *quam audieram*, *illa mihi dixit: Ascende huc*: id est Iesus Christus quem Paulo ante quasi filium hominis inter candelabra aurea se vidisse fatetur”: CSEA II, s. 272.

⁶⁴ Por. Wiktoryn z Poetovium, *In Apocalipsin*, IV, 4: „*Sedentes XXIII seniors habentes tribunalia XXIII: libri sunt prophetarum et legis referents testimonia iudicii*”: CSEA II, s. 274.

⁶⁵ Por. Wiktoryn z Poetovium, *In Apocalipsin*, IV, 5: „*Oculos autem intus et deforis habere ea animalia*, id est praedicationem novi testament [...]. *Alae testimonia veteris testament sunt librorum ideoque viginti quattuor sunt*”: CSEA II, s. 278; Wiktoryn z Poe-

nywania do liczby ksiąg Nowego Testamentu. Na podstawie cytowań tekstów nowotestamentalnych można potwierdzić, że Wiktoryn z Poetovium znał cztery Ewangelie – w odniesieniu do których użył porównania do czterech zwierząt niebiańskich z wizji Ap 4, 8, 13 listów *Corpus Paulinum*, Dzieje Apostolskie oraz tekst Apokalipsy według św. Jana. W *Corpus catholicum* znajdujemy potwierdzenie jedynie dla pierwszego Listu św. Piotra. Zdaniem Martine Dulaey potwierdza to tezę, że niektóre rejon Kościoła – w tym przypadku Kościół w Poetovium – nie posiadały przed IV wiekiem jasno określonego kanonu tak Nowego, jak i Starego Testamentu⁶⁶.

Głównymi założeniami hermeneutycznymi egzegezy biblijnej Wiktoryna z Poetovium były twierdzenia, że przepowiadanie Boga jest jedno, natomiast jest ono wyrażone w Piśmie Świętym w rozmaity sposób. Charakterystyczny był także chrystocentryzm objawienia biblijnego oraz duchowe znaczenie każdego tekstu biblijnego – co było ściśle związane z pojmowaniem Ducha Świętego jako właściwego autora Pisma. Wiktoryn szczególnie podkreślał całkowitą zgodność przesłania biblijnego zawartego w obu Testamentach, zgodność, która oznaczała harmonię pomiędzy obu Testamentami⁶⁷.

Wiktoryn znalazł we fragmencie tekstu Ps 62(61), 12: „Bóg raz powiedział, dwa razy to słyszałem: Bóg jest potężny”, potwierdzenie tezy, że w historii zbawienia człowieka jedyne słowo Boga objawiło się w dwóch wyraźnie odróżnialnych czasach: w Starym i w Nowym Testamencie⁶⁸. Niezależnie jednak od owych dwóch czasów objawiania się Boga w słowie reprezentuje ono jedno dzieło tego samego Boga, co według Wiktoryna wyobrażają biblijne odwołania do piersi (por. Ps 22, 10; Pnp 4, 5; Iz 40, 11), miecza obosiecznego (por. Syr 21, 3; Hbr 4, 12; Ap 1, 16; 2, 12) czy dwóch stron denara⁶⁹ (por. Mt 22, 19–22; Mk 12, 13–17; Łk 20, 20–26). Stary i Nowy Testament posiadają jedno znaczenie, które jest odkrywane w ich wzajemnej relacji⁷⁰. Wiktoryn używał tutaj porównania, że Stary i Nowy Testament reprezentują jedno ciało, przy czym Stary Testament stanowiłby skrzydła, a Nowy Testament korpus. Ciało takie mogłoby się wznieść i latać, tylko kiedy stanowi całość (por. *In Apocalipsin*, IV, 5). Chrystus zapowiedziany przez starotestamentalne

tovium, *In Apocalipsin*, IV, 3: „Quattuor animalia» quattuor sunt evangelia”: CSEA II, s. 274.

⁶⁶ Por. M. Dulaey, *Victorin de Poetovio: Sur l'Apocalypse et autre écrits...*, s. 32–33.

⁶⁷ Por. M. Dulaey, *Victorin de Poetovio: Premier Exégète Latin...*, s. 103–105.

⁶⁸ Por. Wiktoryn z Poetovium, *In Apocalipsin*, I, 5: CSEA II, s. 264.

⁶⁹ Por. Wiktoryn z Poetovium, *In Apocalipsin*, I, 4: CSEA II, s. 262.

⁷⁰ Por. Wiktoryn z Poetovium, *In Apocalipsin*, V, 2–3: CSEA II, s. 280–284.

proroctwa stanowi zatem ich wypełnienie, a Jego osoba i posłannictwo jest kluczem do interpretacji całej Biblii: swoim przyjściem usunął On bowiem zasłonę proroctw i złamał siedem pieczęci chroniących księgi Pisma, przez co ukazał ich właściwy sens⁷¹

* * *

Wiktoryn, biskup Poetovium, największego miasta w III wieku, położonego na granicy prowincji *Panonia Maior* oraz *Norricum*, zmarł najprawdopodobniej w 304 roku jako męczennik za wiarę podczas antychrześcijańskich prześladowań podjętych z rozkazu augusta Dioklecjana. Hipoteza przesuwająca jego męczeństwo na lata panowania cesarza Numeriana (lata 283–284) nie ma realnych podstaw faktograficznych. Wiktoryn z Poetovium był pierwszym znanym historiografii patrystycznej egzegetą chrześcijańskim piszącym w języku łacińskim. Jego egzegeza była połączeniem egzegezy judeochrześcijańskiej (Papiasz z Hierapolis, Ireneusz z Lyonu) i egzegezy aleksandryjskiej (Orygenes). Z jego bogatej spuścizny literackiej, o jakiej informował w IV wieku Hieronim ze Strydonu, ocalały do chwili obecnej jedynie: *Komentarz do Apokalipsy św. Jana*, traktat *O budowie świata*, *Fragment chronologiczny* oraz komentarz *O dziesięciu dziewicach*. Wiktoryn nie uprawiał ciągłego komentarza biblijnego, ale jego egzegeza stanowiła raczej serię krótkich głos do wybranych tekstów biblijnych danej księgi. W duchu aleksandryjskiej alegorezy egzegeta z Poetovium koncentrował się szczególnie na rozmaitych znaczeniach liczby siedem. W wyjaśnianiu tekstu biblijnego jego alegoreza często przechodziła w typologię.

W komentarzach Wiktoryna Janowa Apokalipsa stanowiła prawdopodobnie kluczowy tekst do interpretacji całego Pisma Świętego. Głównymi założeniami hermeneutycznymi jego egzegezy biblijnej były: twierdzenie, że przepowiadanie Boga jest jedno, choć wyrażone w Piśmie Świętym w rozmaity sposób; oraz tezy na temat chrystocentryzmu objawienia biblijnego i duchowego znaczenia każdego tekstu biblijnego – co było ściśle związane z pojmowaniem Ducha Świętego jako właściwego Autora Pisma. Wiktoryn szczególnie podkreślał całkowitą zgodność przesłania biblijnego zawartego w obu Testamentach, która oznaczała harmonię pomiędzy nimi.

⁷¹ Por. M. Veronese, *Introduzione...*, CSEA II, s. 252.

VICTORINUS OF POETOVIVM –
THE FIRST LATIN EXEGET

Summary

Victorinus of Poetovium (modern Ptuj in Slovenia) was a Pannonian bishop at the main custom post on the confines of the Eastern and Western Empire (near the border of Pannonia and Noricum). He was martyred during the persecution of the Emperor Diocletian. The hypothesis that he was martyred later during the reign of Numerian is unsupported by evidence. St. Victorinus was the first Latin exegete. His writings reveal a mixture of the Judeo-Christian (Papias of Hierapolis, St. Ireneus of Lyon) and the Alexandrian exegeses (Origen). The *Commentary on the Apocalyps*, the short tract *On the construction of the world (De fabrica mundi)* and commentary on the *Parable of the ten Virgins* are the remnants of his great literary heritage, which was described by St. Jerome. Victorinus didn't consider the biblical texts systematically but rather he commented on short selected fragments of the Bible. Following the Alexandrian allegorical exegesis, St. Victorinus focused on the different meanings of the number Seven. His allegorical treatment of the biblical text frequently became a typology. The John's Apocalypse was crucial to the interpretation of Holy Scripture in St. Victorinus' exegesis. Victorinus seems to have been the first to lay down the principle of interpretation in relation to the Book of Revelation. He accentuated that the God's preaching is the only one but it is expressed in different ways in the Holy Scripture. He pointed up Christocentrism of the biblical Revelation and the spiritual sense of each biblical text, which was closely connected and regarded the Holy Spirit as the main Author of all Scripture. Victorinus stressed also the unanimity of the biblical message in both the Old and the New Testaments.